

KATOLIKUS KÁNTORLAPOK

— Szerkeszti: Balogh Piusz O. Praem. —

A görögkatolikus egyház istentiszteleti formái

5. A reggeli zsolozsma (utrenye)

A keleti egyházban a napi istentiszteleti formák közül a liturgia és a vecsernye után a reggeli zsolozsma —szláv eredetű elnevezéssel: az *utrenye*— a harmadik legfontosabb elem. Nemcsak a papi zsolozsma része, hanem legtöbb egyházközségben mind a mai napig, minden vásár- és ünnepnap reggelén nyilvánosan végzik.

Ha különválasztjuk az utrenye állandó és változó részeit, előtűnik, hogy alapszerkezete —a vecsernyéhez hasonlóan— *ádventi jellegű*, az eucharisztikus áldozat előkészítője. Az imádkozó Ószövetséget idézi a kezdő zsoltár, a nagyobb ünnepeken szereplő Sokirgalmú ének, amely az egyiptomi szabadulást, az őspászkát idézi („Ki megverte Egyiptomot elsőszülötteivel ..., mert örökkévaló az ő irgalmassága”) és a kánon énekfüzére.

S ha már a Sokirgalmú éneknél (vagy Polieleosznál) tartunk, említsük meg, itt is kitűnik, Kelet szemében mennyire hangsúlyosak az egyes énekek: az ünnepeket aszerint osztályozzuk, doxológias vagy polieleoszos ünnepek-e, hogy a napi utrenyében kell-e végeznünk a záró dicsőítést vagy itt, a zsoltárok után Sokirgalmú éneket. Az utrenyei kánonokról folyóiratunk egy korábbi számában —IV (1996/1997) 69skk.— már szóltam.

De megjelennek a reggeli zsolozsmában az *Újszövetség nagy titkai* is. Az utrenye —akárcsak a liturgia— a Szentháromság dicsőítésével kezdődik: „Dicsőség a szent, egyvalóságú, elevenítő és feloszthatatlan Háromságnak!” Mintha csak az első, nagy egyetemes zsinatokon lennénk jelen, ahol az ősegyház szavakba öntötte a Szeretet-Isten titkát. És karácsonyra utal a nép első szava a kezdő áldás után: „Dicsőség a magasságban Istennek ...” Ez megismétlődik a reggeli zsolozsma végén a doxológiában, a nagy dicsőítésben, így mintegy a megtestesülés valósága, fogja keretbe a zsolozsmázást.

A zsoltár után a *Nagy* (vagy *Békességi*) *ekténia* következik, amely az eucharisztikus liturgiából is ismert. Ez a legtipikusabb kérésima-sor, ennek feleleteiből vonatkoztatta el a nyugati liturgia a Kyriét. A húsvéti evangéliumra (Krisztusra, aki „megvilágít minden evilágra jövő embert”, Jn 1,9) és egyúttal virágvasárnap diadalára emlékeztet az ekténia utáni felkiáltás: „Isten az Úr, ki megvilágosít minket, áldott, ki az Úr nevében jó!”

S ez a textus meg is teremti az ún. „*Isten az Úr*”-típusú énekmodot, ami nem más, mint a tropárok rövidített változata, s ez vezet be a tropárok rendszerét, amelyek a napi szentet, az ünnep lényegét idézik, vasárnaponként a feltámadt Krisztust dicsőítik (vö. Nyolchangú énektár). A tropár a keleti énekek egyik alaptípusa, a sztichira mellett a legjelentősebb műfaj.

A tropárok után főbb ünnepeken a már jelzett *Sokirgalmú ének* következik, vasárnapokon azonban a *Feltámadási magasztaló ének*. Így épül egymásra csodálatos módon az ó és az új pászka. Szláv nyelvekben a vasárnap a feltámadás szóból származik (voszkreszenyje), hazai gyakorlatunkban a feltámadási tropárok és ez a magasztaló ének jelzik leginkább, hogy minden vasárnap húsvét számunkra. Az ének a kenethozó asszonyok élményét idézi, amint megtalálják az üres sírt és az angyal örömhírét fogadják. Ezután nagyobb ünnepeken a *Felmeneteli ének* következik, amely bűnbánati hangulatot áraszt („Ifjúságomtól kezdve sok rosszindulat ostromol engem ...”), az utrenye ezzel készít fel az evangélium hallgatására.

A következő egység az ún. *diakonikon*, amely onnan kapta nevét, hogy az evangéliumolvasás eredetileg diakónus segítségével történt. Részai: a papi áldás, a *prokimen*, a zoltárvers —amely szintén sajátos énektípushoz, a prokimen-dallamokhoz vezet el—, és az evangéliumolvasás. Hétköznapi zsolozsmán ez az egység elmarad, ünnepeken azonban az ünnepnek, a napi szent tiszteletének evangéliumi forrását idézi fel. Igehirdetés ugyan nem következik ezután, azonban evangéliumcsókolás igen, a hívek ezzel fejezik ki, hogy befogadták az isteni örömhírt. Az *evangéliumcsókolási énekek* (sztichirák) vasárnaponként a feltámadt Krisztust dicsőítik, nagybőjtben pedig —az 50. zoltár indításait követve— megtisztulásra szólítanak.

Ezután sajátos ekténia, könyörgés következik, az *Üdvözítse-ekténia*, amely nem annyira litániaszerű, mint a Békességi ekténia, hanem hosszabb imádság, amely mintegy sorrendbe állítja a szenteket. Aki meg akarja ismerni Kelet szemléletét a szentekről, ebből az ekténiából kiolvashatja, hogyan is következnek egymás után. Az ekténia után a *kánon* következik, amelyről már szóltam az ószövetségi motívumok között. Az ószövetségi képek azonban mind Krisztusra mutatnak, tehát a Szentírás krisztocentrikus, sőt húsvétra mutató olvasatát adják kezünkbe. Mindenestől evangéliumi a kilencedik óda előéneke az év jó részében, amely nem más, mint *Szűz Mária magasztaló éneke* (a *Magnificat*). Nagyobb ünnepeken ehelyett más magasztalás iktatódik be, amely az adott ünnep történéseire utal (pl. karácsonykor: Magasztald, én lelkem, a pusztában született Krisztus Királyt!).

A kánon után a prokimen-dallam tér vissza, a *Szent az Úr, a mi Istenünk* többszörös éneklésével. Úgy is mondhatnám, ez az utrenye Sanctusa. Ezután ismét sajátos egység következik, a tropárok mellett ez a másik hely, amely teret enged további változó részeknek. Ez a *Dicséreti sztichirák* egysége. A módszer itt is ugyanaz, mint amit a vecsernyében, az „Uram tehozzád” utáni és az előverses sztichirák esetében láttunk: a zoltárversek mint előversek közé sztichirák,

verses énekek ékelődnek, amelyek az ünnep tartalmát, a napi szent tiszteletét foglalják össze. Formailag a sztichirák is a Nyolchangú énektárhoz kapcsolódnak: könyveink mindig jelzik, hányadik hangon kell az adott éneket vennünk.

A Dicséreti sztichirák után rendszerint a már jelzett *Nagy doxológia* következik, amely a Te Deum megfelelője. Ezt a Szentháromság-imádás tömör foglalata, a *Triságion* —a „Szent Isten, Szent Erős, Szent Halhatatlan, irgalmaz nekünk!”— követi, amely az eucharisztikus liturgiában is szerepel, igaz, ott korábban, a szentírási olvasmányok előtt kap helyet. A reggeli zsolozsma végén újra megjelennek tropárok, mintegy megerősítik a nap megszentelésének legfőbb témáját, majd ekténiák következnek: a *Könyörülj* kezdetű, amely az eucharisztikus liturgia Hármasképző ekténiájának rövidebb változata, ennek feleleteiben tehát háromszoros „Uram, irgalmaz!” jelenik meg, és a *Teljesítsük-ekténia*, amely szintén szerepel a szentmisében, csak itt a liturgia reggeli viszonyokra alkalmazza. Ebben a responzóriumok „Uram, irgalmaz”-ról „Add meg, Uram”-ra váltanak.

Az utrenye záró tétele az *Elbocsátó*, amely némileg hosszabb, mint a szentmise elbocsátója. Görögkatolikus egyházunk pl. itt katolikus hitünk megerősítését is kéri Krisztustól. Az elbocsátóban helyet kap az Istenszülőre való utalás („Ki a keruboknál tiszteletesebb ...”), vagy az ünnepi magasztalás, az elbocsátó ima pedig mindig újra megerősíti a napi ünnep tárgyát. Mint legtöbb szertartási egység, a reggeli zsolozsma is az Úr Jézus emberszeretetének meghirdetésével zárul: „Az Úr áldása reátok, az Ő kegyelmével és emberszeretetével, mindig, most és mindenkor és örökkön-örökké!” Erre az áldásra mond most is igent a hívek „Amen”-je.

Cselényi István Gábor

Karácsony és vízkereszt az örménykatolikusoknál

Talán valamennyiünk legkedvesebb ünnepe a Karácsony, Jézus születésnapja: a szeretet, a család, a gyermeki meghittség szimbóluma. A liturgiában a karácsonyi ünnepkör, a Megtestesülés ünnepköre két csomópont köré csoportosul. Ezek karácsony és vízkereszt ünnepe. Az utóbbi kevésbé ismertén él a köz tudatban.

Történetileg karácsony (december 25.) nem tartozik az Egyház legősibb ünnepei közé, hiszen Jézus születésének pontos idejét a leggondosabb kutatással sem lehet megállapítani. Csak a IV. századtól kezdve ünnepelték meg, elsősorban Rómában és a nyugati provinciákban. A téli napfordulót, a naplók kezdődő hosszabbodását a pogány Róma mint a Nap újjászületését köszöntötte. A keresztény szimbolikában a Nap a Fény, Krisztus jelképévé vált, így a „*Sol invictus*” (Győzelmes Nap) ünnepére szabályosan „rátelepült” az immár keresztény értelemmel megtöltött Fény (Krisztus) születése napja.